

# Συνέδρια - Ανακοινώσεις

## Η 86η Συνάντηση της Αμερικάνικης Κοινωνιολογικής Ένωσης: Συνοπτική παρουσίαση και κριτικά σχόλια

Φίλιππος Νικολόπουλος\*

Η φετεινή συνάντηση της Αμερικανικής Κοινωνιολογικής Ένωσης (A.S.A.) πραγματοποιήθηκε στο Cincinnati του Ohio από τις 23 έως τις 27 Αυγούστου. Το κεντρικό της θέμα ήταν «Ο Κόσμος των Εθνικών Σχέσεων». Η επιλογή του θέματος από την οργανωτική επιτροπή έγινε, απ' ό,τι φαίνεται, με κριτήρια επικαιρότητας και τρέχοντος ενδιαφέροντος όχι μόνο των κοινωνικών επιστημόνων, αλλά και της διεθνούς κοινής γνώμης γύρω από τις σύγχρονες εθνικιστικές διαφορές, διαμάχες και εξάρσεις. Γι' αυτό, κατά την γνώμη μας, η επιλογή ήταν ορθή κι έδωσε την ευκαιρία ν' αναδειχθούν, ν' αναλυθούν και να συζητηθούν ζητήματα, που για δεκαετίες απασχολούσαν κάθε κοινωνία και κράτος, που ουσιαστικά χαρακτηρίζεται από πολυποίκιλες καταστάσεις αλληλεπίδρασης, αφομοίωσης, συγχώνευσης ή και απλής συνύπαρξης επί μέρους ξεχωριστών εθνικών και φυλετικών ομάδων.

Όπως κι ο προηγούμενος πρόεδρος της A.S.A. Stanley Lieberman, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Harvard, υπογράμμισε στο προλογικό σημείωμα, που έγραψε για το πρόγραμμα του συνεδρίου, τα εθνικά και φυλετικά ζητήματα απασχολούσαν ανέκαθεν την αμερικάνικη κοινωνιολογία. Κι αυτό διότι η ίδια η σύνθεση της αμερικάνικης κοινωνίας έχει στην ρίζα της μια εκτεταμένη ποικιλία από ομάδες διαφορετικής εθνικής και φυλετικής προέλευσης, που μέσα από διαδοχικές διαδικασίες συγχώνευσης και αφομοίωσης ενοποιήθηκαν τελικά σ' ένα ενιαίο έθνος.

Υπενθυμίζουμε πόσο πολύ η λεγόμενη οικολογική σχολή του Σικάγου (Park, Burgess, MacKenzie κ.ά.) ασχολήθηκε με τον «κύκλο των φυσικών διαδικασιών»,

---

\* Ειδικός Επιστήμονας Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

που παρατηρείται όταν δυο ξεχωριστές κοινωνικές ομάδες –κυρίως διαφορετικών πολιτιστικών προτύπων και διαφορετικής φυλετικής ή εθνικής προέλευσης– αρχίζουν να έρχονται σ' επαφή και να δημιουργούν μεταξύ τους πλέγμα συνεχών αλληλεπιδράσεων. Ακόμη μπορούμε ν' αναφέρουμε μεγάλο αριθμό σημαντικών Αμερικανών κοινωνιολόγων (W.I. Thomas, Florian Znaniecki, E.B. Reuter, L. Wirth, E.F. Frazier, R.M. Williams, A.M. Rose, J.M. Yinger, W.J. Wilson, R. Merton, Hubert M. Blalock, J. Coleman κ.ά.), που έχουν ασχοληθεί με ζητήματα εθνικών σχέσεων ή ακόμη περισσότερο, έχουν αφιερώσει ένα μεγάλο μέρος του ερευνητικού τους έργου σ' αυτή την κατεύθυνση.

Όπως είναι γνωστό, η ετήσια συνάντηση της ASA παίρνει μορφή πανηγυρική κι αποτελεί ουσιαστικά ένα ετήσιο διεθνές κοινωνιολογικό forum κι ένα χώρο συνάντησης κι ανταλλαγής απόψεων κοινωνικών επιστημόνων απ' όλα τα μέρη του κόσμου. Βέβαια ο υποφαινόμενος θα ήθελε εδώ να παρατηρήσει ότι η συμμετοχή των Ελλήνων πανεπιστημιακών και γενικότερα Ελλήνων κοινωνιολόγων στο συνέδριο –και μιλάμε γι' απλή παρακολούθηση και τυχόν παρεμβάσεις και όχι οπωσδήποτε για επιστημονική ανακοίνωση– ήταν ελάχιστη, πράγμα το οποίο πρέπει έντονα να προβληματίσει το χώρο της ελληνικής κοινωνιολογίας, τουλάχιστον στον τομέα επικοινωνίας, ενημέρωσης και συμμετοχής στις διεθνείς αναζητήσεις κι εξελίξεις της σύγχρονης κοινωνιολογικής επιστήμης.

Η αμερικάνικη κοινωνιολογία στο σύνολό της διαθέτει μεγάλο ερευνητικό πλούτο και περιλαμβάνει μια ιδιαίτερα εκτεταμένη ποικιλία θεμάτων και προβλημάτων, για τα οποία υπάρχουν εξειδικευμένες έρευνες. Και δεν αναφέρομαι μόνο στις εμπειρικές –ποσοτικές και ποιοτικές– έρευνες για τις οποίες υπάρχει, ως γνωστό, παράδοση σ' όλο τον αγγλοσαξωνικό χώρο, αλλά και σ' ένα σύνολο θεωρητικών επεξεργασιών και αναζητήσεων, πάνω σε πλήθος ζητημάτων που απασχολούν την σύγχρονη κοινωνιολογία.

Έτσι οι ανακοινώσεις, που έγιναν στις επί μέρους συνεδρίες, είχαν πολυποίκιλο περιεχόμενο και κάλυπταν τόσο την περιοχή της γενικής κοινωνιολογίας όσο και τις περιοχές των ειδικών κοινωνιολογιών, που καλλιεργούνται από ειδικούς τομείς της Α.Σ.Α. Οι βασικότεροι ειδικοί τομείς είναι: Συγκριτική Ιστορική Κοινωνιολογία, Πολιτική Κοινωνιολογία, Κοινωνιολογία του Πολιτισμού, Κοινωνιολογία της Οικογένειας, Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Κοινωνιολογία της Ιατρικής, Αστική Κοινωνιολογία, Πολιτική Οικονομία του Παγκόσμιου Συστήματος, Κοινωνιολογία του Πληθυσμού, Κοινωνιολογία των Φύλων, Κοινωνιολογία των Φυλετικών και Εθνικών Μειονοτήτων, Κοινωνιολογία των Συναισθημάτων, Κοινωνικά Κινήματα και Συλλογική Συμπεριφορά, Περιβάλλον και Τεχνολογία, Κοινωνιολογία του Δικαίου, της Εκτροπής και του Εγκλήματος, Κοινωνική Ψυχολογία, Κοινωνιολογία του Πολέμου και της Ειρήνης, Κοινωνιολογία των Αστικών Κέντρων και των Κοινοτήτων και Μαρξιστική Κοινωνιολογία.

Όλοι οι παραπάνω τομείς είχαν προετοιμάσει τις δικές τους συνεδρίες με ανακοινώσεις, που βρισκόντουσαν στον κύκλο των δικών τους ειδικών ενδιαφερόντων, πέρα από την κύρια θεματική του συνεδρίου. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 323 συνεδρίες, από τις οποίες, η μια περιελάμβανε την ομιλία του απερχομένου προέδρου της Α.Σ.Α., δηλαδή του καθηγητή Stanley Lieberson, και την τελετή απονομής βραβείων σε διακεκριμένους κοινωνιολόγους (Presidential Address), οι τρεις ήταν γενικού ενδιαφέροντος και καθολικής συμμετοχής (Plenary

Sessions), οι 21 ήταν αφιερωμένες στην κύρια θεματική, δηλαδή σ' εθνικά και φυλετικά ζητήματα (Thematic Sessions), οι 15 ήταν ειδικές (Special Sessions) κι όλες οι άλλες ήταν τακτικές (Regular Sessions) ή αποτελούσαν διδακτικά σεμινάρια ή συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης ή διαλόγους μεταξύ καθορισμένων ομιλητών (Scholar-to-Scholar Sessions) ή συνεδρίες, όπου καθορισμένοι ομιλητές ασκούσαν κριτική σε συγκεκριμένα πρόσφατα βιβλία παρευρισκομένων κοινωνιολόγων, που υποχρεούντο ν' απαντήσουν (Authors Meet Critics).

Στις τακτικές συνεδρίες, που ήταν γύρω στις 120, βρισκόταν συγκεντρωμένος ο κύριος όγκος των ανακοινώσεων των συνέδρων, που αναφερόταν περίπου σε 65 θέματα, για τα οποία από την αρχή της οργάνωσης του συνεδρίου είχαν προσκληθεί, όσα μέλη της Α.Σ.Α. ήθελαν, να υποβάλουν τις ανακοινώσεις τους.

Από τα παρατεθέντα στοιχεία μπορεί να καταλάβει κανείς το μέγεθος και την ποικιλία της επιστημονικής συνάντησης στο Cincinnati, αλλά φυσικά και την δυσκολία που αντικειμενικά είχε ο κάθε σύνεδρος να παρακολουθεί το σύνολο των εργασιών της. Αναγκαστικά, πέρα από ορισμένες συνεδρίες που ήταν αφιερωμένες στην κύρια θεματική, έπρεπε να κάνει επιλογές ανάλογα με τους τομείς στους οποίους ήταν μέλος ή ανάλογα με τα ειδικά του ενδιαφέροντα. Το μέγεθος, η ποσότητα και η ποικιλία συνυπαρχόντων στοιχείων, χαρακτηριστικά ολόκληρης της αμερικάνικης κοινωνίας, είναι και χαρακτηριστικά της ετήσιας συνάντησης της Α.Σ.Α.

Ας υπογραμμίσουμε ότι στις συνεδρίες έπεσε το βάρος στην διερεύνηση της αυξανόμενης συμμετοχής των γυναικών και των μελών διαφόρων φυλετικών μειονοτήτων στην ίδια την διοίκηση της Α.Σ.Α., όπως επίσης και στα εθνικιστικά κινήματα της Σοβιετικής Ένωσης και των ανατολικών χωρών.

Από τις συνεδρίες, που ήταν αφιερωμένες στην κύρια θεματική του συνεδρίου, ξεχώρισαν εκείνες που ασχολήθηκαν: α) με το φαινόμενο του γλωσσικού πλουραλισμού στις Η.Π.Α. και γενικότερα με ζητήματα «γλωσσικής» πολιτικής σε χώρες, που έχουν ουσιαστικά πολυεθνική βάση, β) με την εννοιολογική εμβάθυνση στις κατηγορίες των εθνικών και φυλετικών σχέσεων, γ) με την σχέση θρησκείας κι εθνοτήτων, δ) με την δημόσια πολιτική απέναντι σε φυλετικές μειονότητες, ε) με την συσχέτιση ζητημάτων οικονομίας, εκπαίδευσης, υγείας, πολιτικών δικαιωμάτων κι επί μέρους εθνικών και φυλετικών ομάδων, στ) με ζητήματα διεθνούς μετανάστευσης και τέλος ζ) με σύγχρονες μορφές προκατάληψης και διάκρισης σε βάρος συγκεκριμένων εθνικών και φυλετικών ομάδων, ιδιαίτερα στην Β. Αμερική (σε βάρος δηλαδή των Νέγρων, ισπανόφωνων πληθυσμών, μειονοτήτων ασιατικής προέλευσης κ.ά.).

Από τις λεγόμενες ειδικές συνεδρίες ξεχώρισαν εκείνες που ασχολήθηκαν: α) με το φαινόμενο της αλλαγής στις αγροτικές κοινωνίες και οικονομίες στα τέλη του αιώνα μας, β) με τα φαινόμενα της φυλετικής, εθνικής και σεξουαλικής βίας και γ) με την διερεύνηση της συσχέτισης περιβαλλοντικών προβλημάτων με την δυναμική κοινωνικών διαδικασιών, στις οποίες εμπλέκονται ιδιαίτερες φυλετικές ομάδες, κοινωνικές τάξεις ή η ιδιαιτερότητα του φύλου.

Στην τελευταία αυτή συνεδρία έγινε λόγος για ένα είδος «περιβαλλοντικού ρατσισμού» στις Η.Π.Α., που οδηγεί σε περιβαλλοντικές ανισότητες σε βάρος του έγχρωμου γενικά πληθυσμού. Ο περιβαλλοντικός ρατσισμός στηρίζεται σ' ένα συνδυασμό προκατάληψης σε βάρος ορισμένων φυλετικών κι εθνικών ομά-

δων (Νέγρων, Ισπανόφωνων, Ινδιάνων) και της νόμιμης δυνατότητας του λευκού πληθυσμού να εφαρμόζει πολιτικές, που ενισχύουν κι επαυξάνουν τα κοινωνικά του πλεονεκτήματα σε βάρος των προηγούμενων. Αυτά τα πλεονεκτήματα έχουν και περιβαλλοντικό χαρακτήρα, με την έννοια κυρίως ότι ο λευκός πληθυσμός με την κοινωνική και πολιτική δύναμη, που διαθέτει, διαμορφώνει τέτοιες χωροταξικές ρυθμίσεις, σύμφωνα με τις οποίες αυτός μεν κατοικεί σε χώρους γενικά που έχουν περιβαλλοντικά πλεονεκτήματα, ενώ οι δήμενοι «κατώτεροι» έγχρωμοι περιορίζονται σε περιοχές που εξ ορισμού δεν προσφέρουν δυνατότητες για μια αναβαθμισμένη ποιότητα ζωής. Βέβαια, σύμφωνα με την ανακρίβωση του Robert Bullard από το Πανεπιστήμιο της Καλλιφόρνιας, που αναφερόταν ακριβώς στις οργανωμένες προσπάθειες και στις στρατηγικές της δεκαετίας του '90 ενάντια στο περιβαλλοντικό ρατσισμό, οι αδικημένες εθνικές και φυλετικές ομάδες αρχίζουν να διαμορφώνουν συμμαχίες με το γενικότερο οικολογικό κίνημα της χώρας κι έτσι ενδυναμώνουν τα αιτήματά τους προς το πολιτικό σύστημα της χώρας για μια άλλη πιο ανθρώπινη αντιμετώπισή τους. Παράλληλα ιδεολογικά εμπλουτίζουν το κίνημα για την προστασία του περιβάλλοντος, διότι το συνδέουν με τους αγώνες για την κοινωνική και για την λεγόμενη περιβαλλοντική δικαιοσύνη (social justice and environmental equity), ενώ ακόμη κι από άποψη τακτικών και στρατηγικών το ενισχύουν, αφού το «μπολιάζουν» με πρακτικές, που έχουν υιοθετηθεί μ' επιτυχία από τις κινήσεις για τα πολιτικά κι ανθρώπινα δικαιώματα.

Ακόμη ενδιαφέρουσες ειδικές συνεδρίες ήταν εκείνες που ήταν αφιερωμένες στις κοινότητες, στον πολιτισμό και στις σχέσεις των Ινδιάνων της Αμερικής με τον λευκό πληθυσμό, στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής επιστήμης σε άλλες χώρες εκτός Η.Π.Α. –Ιδιαίτερα στην Σοβιετική Ένωση και στην Ινδία– και τέλος στην αποδιάρθρωση (de-constructing) του εθνικού στοιχείου σε κοινωνίες ποικίλων πολιτιστικών προτύπων, όπως και στην συμβολή των καθαρά κοινωνικών παραμέτρων στην δημιουργία των εννοιών του έθνους, της φυλής και του φύλου.

Στην τελευταία αυτή συνεδρία ήταν αξιόλογη η επιστημονική προσπάθεια της Roxana Ng, από το τμήμα Κοινωνιολογίας του Εκπαιδευτικού Ινστιτούτου του Οντάριο, που προσπάθησε ν' αναλύσει με μαρξιστικά επιχειρήματα τις επιρροές των εννοιών και των ιδεών του έθνους, της φυλής και του φύλου, ως ιδεολογημάτων, που υποκρύπτουν συγκεκριμένο τύπο κοινωνικών σχέσεων και υποβοηθούν την αναπαραγωγή του.

Στην ανακοίνωσή της με τίτλο «The Social Construction of Race, Ethnicity and Gender: An Exploration in the Social Organization of Knowledge», ακολουθώντας την μέθοδο του ιστορικού υλισμού και αντλώντας κυρίως επιχειρήματα από την «Γερμανική Ιδεολογία» του K. Marx διατύπωσε την άποψη ότι σε τελευταία ανάλυση, όπως κι η ταξική διάρθρωση, έτσι και οι διαχωρισμοί, που προέρχονται από τις διαφορές εθνοτήτων, φυλών και φύλων είναι αναγκαίοι για την οργάνωση συγκεκριμένων παραγωγικών κι εξουσιαστικών σχέσεων και για την παραπέρα διατήρησή τους. Προς εμπειρική επαλήθευση της υπόθεσής της παρέθεσε παραδείγματα από την ανάπτυξη κι οργάνωση του Καναδικού εθνικού κράτους σε σχέση ιδιαίτερα με τον τρόπο αντιμετώπισης συγκεκριμένων επί μέρους εθνικών και φυλετικών ομάδων.

Από το σύνολο όλων των άλλων τακτικών συνεδριάσεων που μπορέσαμε να παρακολουθήσουμε, παρουσίασαν ενδιαφέρον εκείνες, που είχαν οργανωθεί από τον τομέα της Συγκριτικής και Ιστορικής Κοινωνιολογίας, της Πολιτικής Κοινωνιολογίας, της Πολιτικής Οικονομίας του Παγκόσμιου Συστήματος, της Μαρξιστικής Κοινωνιολογίας και της Θεωρητικής Κοινωνιολογίας. Βέβαια αυτό που λέμε είναι ενδεικτικό και όχι αποκλειστικά περιοριστικό. Ενδιαφέρουσες ανακοινώσεις έγιναν κι από άλλους τομείς, αλλά αφ' ενός μεν είναι αδύνατον να επεκταθούμε στο σύνολο των ανακοινώσεων με αποτέλεσμα να προβαίνουμε σε ιεραρχήσεις σημαντικότητας ανάλογα με τα δικά μας κριτήρια κι αφ' ετέρου οι δικές μας πάλι προτιμήσεις έστρεψαν την προσοχή μας σ' ένα μέρος μόνο των εξειδικευμένων θεμάτων που εθίγησαν.

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι ο πρώτος τομέας, απ' αυτούς που αναφέραμε παραπάνω, έστρεψε αρκετά την προσοχή του στην σύγκριση του πνεύματος της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής (*rational choice theory*) μ' εκείνο της ιστορικής κοινωνιολογίας. Ο δεύτερος έρριξε βάρος στην διερεύνηση τρεχόντων πολιτικών προβλημάτων των Η.Π.Α. και στις πολιτικές προοπτικές της δεκαετίας του 1990. Διατυπώθηκαν προχωρημένες κριτικές απόψεις γύρω από την προβληματική συμμετοχή των μελών των δυο μεγάλων κομμάτων των Η.Π.Α. στην διαδικασία λήψης αποφάσεων στους κόλπους τους, πράγμα που θέτει σ' αμφισβήτηση την ίδια την δημοκρατική λειτουργία τους. Ακόμη έγιναν επανελημμένες αναφορές στην σχέση οικονομικής εξουσίας και πολιτικής και στα προβλήματα, που δημιουργούνται από την εξάρτηση της δεύτερης από την πρώτη. Με παρηρησία ελέγχθη ότι όσο η πρώτη συνδέεται και ελέγχει την δεύτερη υπάρχει σοβαρό πρόβλημα δημοκρατικής λειτουργίας του πολιτικού συστήματος, πράγμα που υποστηρίχθηκε ότι συμβαίνει στις Η.Π.Α., παρ' όλη την έντεχνη κάλυψή του<sup>1</sup>. Σχετικά με το κομματικό σύστημα των Η.Π.Α. αξίζει ν' αναφερθεί η ανακοίνωση των Frances Fox Piven και Richard A. Cloward με τίτλο «*The Decomposition of the American Party System*».

Ο ίδιος τομέας διοργάνωσε ειδική συνεδρία που ασχολήθηκε με διάφορες μορφές σύγχρονου πολιτικού εξτρεμισμού. Έγιναν ανακοινώσεις ειδικά για τα φαινόμενα του υπερεθνικισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και γενικότερα των διαφόρων μορφών του ρατσισμού. Τέλος θα θέλαμε να παρατηρήσουμε ότι στα μοντέλα της συστημικής και δομολειτουργικής ανάλυσης, σε διάφορες μορφές τους, δεν έγινε ιδιαίτερη μνεία στις ανακοινώσεις του τομέα, αν και ήταν μοντέλα, που κυριάρχησαν στην αμερικάνικη πολιτική κοινωνιολογία περασμένων δεκαετιών. Αυτό αποτελεί αρκετά σοβαρή ένδειξη της κινητικότητας που παρουσιάζουν οι θεωρητικές επεξεργασίες στην αμερικάνικη κοινωνιολογία και της αποφυγής εμμονής και προσκόλλησης στους ίδιους τρόπους ανάλυσης.

Πέρα βέβαια από τις συνεδρίες του ειδικού τομέα της Πολιτικής Κοινωνιολογίας, έγιναν πολλές άλλες αξιόλογες ανακοινώσεις, στα πλαίσια των τακτικών συνεδριών, που είχαν ως αντικείμενα ζητήματα και προβλήματα που απασχολούν την σύγχρονη πολιτική κοινωνιολογία. Μπορούμε ν' αναφέρουμε την ανακοίνωση της Margaret J. Heide από το New School for Social Research της Νέας Υόρκης με τίτλο «*Foucault's Analysis and Critique of Contemporary Power Relations: A Discussion and Reply to His Critics*»<sup>2</sup>. Στην ανακοίνωσή της υποστηρίζει ότι, πα-

ρόλο που σε γενικές γραμμές νομίζεται ότι οι αναλύσεις του Φουκώ σχετικά με τις εξουσιαστικές σχέσεις οδηγούν στην πολιτική αδράνεια και στην κατανόηση της ματαιότητας των πολιτικών παρεμβάσεων, αν μελετηθεί το έργο του γάλλου φιλοσόφου κάτω από ένα άλλο πρίσμα, οδηγούμαστε στην αντίθετη ακριβώς κατεύθυνση, δηλαδή στην κατανόηση της αναγκαιότητας για πολιτική δράση.

Επίσης ειδικό ενδιαφέρον παρουσίασε από σκοπιά συγκερασμού πολιτικής κοινωνιολογίας και κοινωνιολογίας της θρησκείας η ανακοίνωση του Lester Kurtz από το Πανεπιστήμιο του Τέξας με τίτλο «From Heresies to Holy Wars: Toward a Theory of Religious Conflict»<sup>3</sup>. Σ' αυτή την ανακοίνωση υποστηρίχθηκε ότι, ενώ οι θρησκευτικές συγκρούσεις έχουν όμοια χαρακτηριστικά με άλλες κοινωνικές συγκρούσεις, παρουσιάζουν μοναδικότητα στο ότι εμπλέκονται με εσχατολογικά ζητήματα σε αφηρημένο επίπεδο και στο ότι διακρίνονται για το πάθος τους. Ακόμη πολλές φορές υποκρύπτουν άλλου τύπου κοινωνικές συγκρούσεις (πολιτικές, ταξικές, ψυχολογικές κ.ά.) για την ανάπτυξη των οποίων τα θρησκευτικά ζητήματα είναι απλά μια αφορμή.

Σχετικά με την προβληματική της μεταβατικής διαδικασίας από ένα αυταρχικό πολιτικό σύστημα σ' ένα δημοκρατικό αξιοπρόσεκτη ήταν η ανακοίνωση της Laura Desfor Edles με τίτλο «Rational Choice Theory in the Comparative Political Study of Transition: A Critique of Przeworski and O' Donnell and Schmitter»<sup>4</sup>. Εδώ υποβλήθηκε σε έντονη κριτική το μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο η απόφαση για την έναρξη και το περιεχόμενο της μεταβατικής διαδικασίας στηρίζεται στις ορθολογικές επιλογές κάποιας πολιτικής elite. Η κριτική επισήμανε ότι το μοντέλο αγνοεί την έννοια της υπάρχουσας πολιτικής παιδείας και της κοινωνίας πολιτών, όπως επίσης και σημαντικά τμήματα της συνολικής πολιτικής πραγματικότητας.

Ανάμεσα στις ανακοινώσεις, που εκινούντο κυρίως στο εννοιολογικό πεδίο του Welfare State και της κοινωνικής πολιτικής –και ήταν πράγματι αρκετές–, ήταν αξιόλογη η ανακοίνωση του Steve Valocchi, από το Trinity College, με τίτλο «The Origins of the Swedish Welfare State: A Class Analysis of the State and Welfare Politics». Η ανακοίνωση έγινε στα πλαίσια συνεδρίας αφιερωμένης στην ανάπτυξη του κρατικού μηχανισμού και στην κρατική γενικά πολιτική, όπως μπορεί να προσεγγισθεί από μια συγκριτική-ιστορική σκοπιά (χώρος τομής πολιτικής και συγκριτικής-ιστορικής κοινωνιολογίας).

Βαρύτητα επίσης είχαν οι προσεγγίσεις διαφόρων πολιτικών κινημάτων από την σκοπιά της δομής του παγκόσμιου συστήματος των πολιτικών και οικονομικών σχέσεων. Εδώ μπορούμε ν' αναφέρουμε την ανακοίνωση του Miguel G. Guilarte, από το Πανεπιστήμιο του Μίτσιγκαν με τίτλο «Influence from the Periphery: The Delegitimation of the Colonial System after World War II»<sup>5</sup>, στην οποία βασικά υποστηρίζει ότι οι περιφερειακές χώρες, αν και παραμένουν υποβαθμισμένες στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας, μεταπολεμικά μέσω του νέου θεσμικού πλέγματος του Ο.Η.Ε και άλλων διεθνών οργανισμών, καταφέρνουν να διεθνοποιούν πολλά πολιτικά και οικονομικά ζητήματα, που παλιότερα αποτελούσαν αντικείμενα χειρισμού των αποικιακών δυνάμεων. Έτσι βαθμιαία σύγχρονες διαδικασίες διεθνούς πολιτικής εμπέλειας, που στηρίζονται σε νέα δομικά στοιχεία του συστήματος της διεθνούς κοινότητας, κλώνισαν σοβαρά την νομιμοποίηση του αποικιακού συστήματος με την οποιαδήποτε μορφή του.

Ενδιαφέρον παρουσίασε κι η συνεδρία, που ήταν αφιερωμένη στην διερεύνηση των πολιτικών διαντιδράσεων και του συνολικού πολιτικού παιχνιδιού, που προκαλεί η σωματειακή δύναμη (corporate power) στην ευρύτερη έννοιά της. Οι Antony C. Kouzi και Richard E. Ratchliff διερεύνησαν στην ανακοίνωσή τους τις σχέσεις μεταξύ της οικονομικής εξουσίας, της πολιτικής και του πλέγματος των σωματειακών οργανώσεων.

Σχετική με το πολιτικό σύστημα της Ελλάδας υπήρξε η ανακοίνωση της Betty Dobrtatz, που διαπραγματευόταν την πολιτική συμμετοχή, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η παραπάνω συμμετοχή των Ελλήνων. Η ομιλήτρια στηριζόμενη στην επιρροή ατομικών, κοινωνικών και οικονομικών μεταβλητών, που επηρεάζουν την πολιτική κατέληξε, στο συμπέρασμα ότι η παραπάνω συμμετοχή, τόσο στις γυναίκες όσο και στους άντρες, είναι άνιση μεταξύ διαφόρων κατηγοριών και πολιτών<sup>6</sup>.

Το τμήμα της Πολιτικής Οικονομίας του Παγκόσμιου Συστήματος διοργάνωσε συνεδρίες με θέματα εξαιρετικού ενδιαφέροντος για τις σύγχρονες διεθνείς πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις. Αξίζει να σημειωθεί η ανακοίνωση του Dennis Louis Mac Namara από το Πανεπιστήμιο Georgetown της Ουάσινγκτον, με τίτλο «Explaining Convergence in the World System: Subsidized American Cotton for Japanese Mills»<sup>7</sup>, που μ' εμπειρικά στοιχεία αποδεικνύει την βασική του θέση ότι σήμερα υπάρχει υπερεθνική σύγκλιση κεφαλαίων, κρατικών μηχανισμών και σωματειακών οργανώσεων, που ξεπέρασε το παλιό πνεύμα των επί μέρους εθνικών οικονομικών πολιτικών. Ξεκινώντας από τον τρόπο πώλησης του επιδοτούμενου αμερικάνικου μπαμπακιού στην Ιαπωνία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι Η.Π.Α. και Ιαπωνία, στα πλαίσια του παγκόσμιου συστήματος, συγκλίνουν στην βάση ενός «κορπορατιστικού» ενοποιητικού πλέγματος κράτους και κεφαλαιοκρατικής δύναμης.

Επίσης η διϊστορική και συγκριτική διερεύνηση τύπων παγκόσμιων συστημάτων οικονομικών και πολιτικών σχέσεων, από τ' αρχαία μέχρι τα νεότερα χρόνια, παρουσίασε ενδιαφέρον για την κατανόηση ορισμένων ομοιοτήτων στους τρόπους με τους οποίους κάποια ισχυρά και επικυρίαρχα κράτη κρατούσαν πάντα οικονομικά καθυστερημένες ορισμένες επικυριαρχούμενες περιοχές (του χώρου της λεγόμενης «περιφέρειας») προς ίδιον όφελος (π.χ. ανακοίνωση του Mitchel Allen, από το πανεπιστήμιο της Καλλιφόρνιας με τίτλο «The Mechanisms of Underdevelopment: An Ancient Mesopotamian Example»<sup>8</sup>, που αναφερόταν στον λεγόμενο ασσυριακό στρατιωτικό ιμπεριαλισμό των αρχών της 2ης χιλιετηρίδας π.Χ.).

Ο τομέας πάλι της Θεωρητικής Κοινωνιολογίας έριξε πολύ βάρος στην κριτική συζήτηση γύρω από την θεωρία της ορθολογικής επιλογής. Έτσι ο James F. Bohman, από το Πανεπιστήμιο του St. Louis, στην ανακοίνωσή του με τίτλο «The Limits of Rational Choice Explanation»<sup>9</sup>, προβάλλει σαφείς ενστάσεις στο ότι η παραπάνω θεωρία μπορεί ν' αποτελέσει μια αδιαμφισβήτητη βάση για μια ενιαία θεωρία κατανόησης της κοινωνικής συμπεριφοράς. Υποστηρίζει ότι εξηγεί μεν ορισμένα κοινωνικά φαινόμενα, αλλά κάτω απ' ορισμένες συγκεκριμένες συνθήκες. Αν επεκταθεί πέρα απ' αυτές και προβληθεί ως καθολική ερμηνευτική θεωρία ανεξάρτητα από οποιοδήποτε είδος προϋποθέσεων, παρουσιάζει δυσεπίλυτα προβλήματα και πέφτει σε αντινομίες.

Ο Richard Munch πάλι από το Heinrich Heine Πανεπιστήμιο του Ντύσσελτορφ συσχετίζει την καταγωγή της παραπάνω θεωρίας με την εισαγωγή της οικονομικής θεώρησης στον χώρο της κοινωνιολογίας, εισαγωγή που είναι συνδεδεμένη με το έργο των G. Homans και P.M. Blau και την βασική τους άποψη περί κυριαρχίας του στοιχείου της ανταλλαγής σ' όλα τα κοινωνικά φαινόμενα. Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής δεν είναι τίποτε άλλο παρά η διαμόρφωση μιας κοινωνιολογικής θεωρίας με βάση τους όρους μιας οικονομικής ανταλλαγής: τα δρώντα άτομα επιλέγουν πάντα κατά τρόπο ορθολογικό εκείνη την εναλλακτική δυνατότητα που θα τους ωφελήσει περισσότερο. Στην ανακοίνωση ακόμη γίνεται μνεία του έργου του James S. Coleman, του σημερινού δηλαδή προέδρου της A.S.A., διότι θεωρείται σημαντικό για την κατανόηση αυτής της οικονομικής προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων, προσέγγισης που είχε αρκετή επιρροή την τελευταία τριακονταετία στον χώρο της αγγλοαμερικάνικης κοινωνιολογίας.

Σημαντικού επίσης ενδιαφέροντος ήταν η συνεδρία του τομέα, που είχε ως αντικείμενο τις θεωρίες της κοινωνικής αλλαγής στις ανεπτυγμένες κοινωνίες μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Εδώ σημειώνουμε την ανακοίνωση του James Rule από το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης με τίτλο «Karl Marx meets Herbert Spencer in the 1990s» και του Richard Hamilton, από το Πανεπιστήμιο του Οχάιο, με τίτλο «The Twentieth Century: Some Preliminary Conclusions».

Ο τομέας της Μαρξιστικής Κοινωνιολογίας δεν διοργάνωσε μεν πολλές συνεδρίες, αλλά έδωσε την ευκαιρία ν' ακουστούν ανακοινώσεις, που εμπλούτιζαν την μαρξιστική προβληματική πάνω σε ειδικά θέματα, όπως ο πατερναλισμός ως σύγχρονη μορφή ελέγχου της εργασίας, η κορπορατίστικη οικονομία, η συμμετοχή των εργαζομένων στην διαδικασία λήψης αποφάσεων στα σοσιαλιστικά συστήματα, ο «σοσιαλιστικός» φεμινισμός κι η ανάλυση της ταξικής δομής, η ποιότητα της ζωής σε σχέση με την εργατική τάξη, η διερεύνηση των σχέσεων μαρξισμού και ψυχολογίας, οι ταξικές σχέσεις στον Τρίτο Κόσμο, η μαρξιστική προσέγγιση των φυλετικών κι εθνικών ζητημάτων, η έννοια της μαρξιστικής «θεραπείας», η κριτική θεωρία κι ο μαρξιστικός ουμανισμός, απόψεις του Marscuse για την αλλοτρίωση και τον αυτοματισμό κ.ά.

Αρκετά ενημερωτική και διαφωτιστική ήταν η ανακοίνωση της Martha Gimenez, που τυχαίνει να είναι επικεφαλής του συμβουλίου του τομέα της Μαρξιστικής Κοινωνιολογίας, από το πανεπιστήμιο του Κολοράντο, σχετικά με τις απόψεις Δυτικών και Σοβιετικών διανοουμένων πάνω στο παγκόσμιο σύστημα πολιτικών και οικονομικών σχέσεων, όπως τις γνώρισε σ' ένα διεθνές επιστημονικό συμπόσιο, στο οποίο συμμετείχε η Ακαδημία Κοινωνικών Επιστημών της Μόσχας. Οι σοβιετικοί προβληματίζονταν περισσότερο για την κρίση του σύγχρονου πολιτισμού, στην οποία συντέλεσαν η γρήγορη τεχνολογική εξέλιξη, η εκβιομηχάνιση και η εκτεταμένη αστικοποίηση, κρίση που συσσωρεύσε ατομικά και κοινωνικά προβλήματα. Το σημαντικότερο όμως ήταν ότι έκριναν την μαρξιστική θεωρία ως ανεπαρκή πλέον για την επίλυση των συγχρόνων προβλημάτων και θεωρούσαν αναγκαίο το άνοιγμα προς την δυτική κοινωνιολογική θεωρία. Ο ιστορικός υλισμός δεν θεωρήθηκε ασυμβίβαστος ακριβώς με την νέα προβληματική, που έπρεπε ν' αναπτυχθεί, αλλά φαινόταν ότι το μεγαλύτερο ενδιαφέρον τους ευρίσκετο στην κοινή μοίρα του πλανήτη μας, έξω από διακρίσεις



κοινωνικών συστημάτων και απολυτοποιήσεις με βάση την μαρξιστική αντίληψη της Ιστορίας.

Η ομιλία του απερχόμενου προέδρου της Α.Σ.Α. είχε ως κέντρο θάρους κάτι, που ανέκαθεν απασχολούσε και απασχολεί όσους κοινωνιολόγους καταπονούνται και καταπονούνται για την αύξηση της επιστημονικότητας των προσεγγίσεών τους: την προβληματική γύρω από την δυνατότητα αποδείξεων στην κοινωνιολογία. Η ισχυρή παράδοση και τα καταπληκτικά επιτεύγματα των θετικών φυσικομαθηματικών και βιολογικών επιστημών στις Η.Π.Α. (αυτών, δηλαδή, που κυρίως καλούνται sciences) έχουν δημιουργήσει μια διαρκή ανησυχία στους Αμερικάνους κοινωνιολόγους γύρω από την αξία και την σοβαρότητα των μεθόδων τους και την δυνατότητά τους ν' αποδεικνύουν και να επαληθεύουν εμπειρικά τις θεωρητικές τους υποθέσεις.

Βέβαια, εδώ θα θέλαμε να σημειώσουμε ότι όλη αυτή η ανησυχία εκτυλίσσεται κυρίως κάτω από το αδιάκοπο κριτικό σφυροκόπημα της θετικιστικής-τεχνοκρατικής επιστημονικής αντίληψης. Ο φόβος του «μη τυχόν και δίνουμε το δικαίωμα στους επιστήμονες ακριθείας να μη μας παίρνουν στα σοβαρά» δημιουργείται κυρίως κάτω από το θάρος αυτής της αντίληψης που είναι κυρίαρχη στον επιστημονικό κόσμο των Η.Π.Α. Αν όμως, ως κοινωνιολόγοι, απαλλαγούμε απ' αυτό το άγχος της «απόλυτης θετικότητας», κατανοώντας και παραδεχόμενοι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιστημών, που σχετίζονται ακριβώς με την διαφορετική φύση του γνωστικού αντικειμένου τους σε σχέση μ' εκείνο των φυσικοβιολογικών επιστημών, η συνολική μας στάση αλλάζει.

Αντιεπιχειρηματολογώντας μπορούμε να νομιμοποιήσουμε την αποδοχή αυτών των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, χωρίς να δεχθούμε ότι έτσι οι κοινωνικές επιστήμες χάνουν την επιστημονικότητά τους. Ούτε πάλι μια τέτοια παραδοχή σημαίνει ότι η προσπάθεια για συνεχή βελτίωση της αποτελεσματικότητας των μεθόδων και αύξηση της γενικής επιστημονικότητας στις προσεγγίσεις θα υποβαθμιστεί.

Διευρύνοντας τον ορισμό της επιστήμης, δεχόμαστε ότι αυτή η τελευταία δεν αποτελεί συστηματοποιημένο σύνολο γνώσεων, που στηρίζεται αποκλειστικά στην εμπειρική παρατήρηση και πείραμα και κατά συνέπεια η θεωρία, που αναπτύσσεται στους κόλπους της, δεν αποτελεί μόνο εμπειρικά επαληθευμένη υπόθεση, που συνίσταται σε ενοποιήσεις επίμερους συναρτήσεων ποσοτικά μετρημένων μεταβλητών. Και υποστηρίζουμε ότι αυτή η διευρυμένη θεωρία δεν πέφτει αναγκαστικά στο επίπεδο της δεοντολογικής διδασκαλίας και ιδεολογίας, αλλά προσαρμόζεται στα ειδικά χαρακτηριστικά του ίδιου του ανθρώπου, ως γνωστικού αντικειμένου, και στις αντικειμενικές δυσκολίες, που παρουσιάζει η ίδια η θετική και ακριβής προσέγγισή του.

Ακόμη έτσι αφήνεται περιθώριο για την ανάπτυξη της κριτικής θεωρίας, που όσο και να μη το ήθελαν ορισμένοι τεχνοκράτες-κοινωνιολόγοι, ήταν εξαρχής συνδεδεμένη με μια από τις δυο θεμελιακές κατευθύνσεις, την ριζοσπαστική δηλαδή, που ακολούθησε η ευρύτερη κοινωνιολογική θεωρία από τα πρώτα θέματα της ύπαρξής της από τον περασμένο αιώνα. Κι όταν μιλάμε για κριτική θεωρία δεν νοούμε αναγκαστικά μια σειρά από δεοντολογικές προτάσεις ή συναισθηματικά φορτισμένες ιδεολογικές προβολές, αλλά μια κριτική-ορθολογική ανάλυση των στοιχείων μιας συγκεκριμένης κοινωνικής πραγματικότητας στα

πλαίσια πάντα μια συστηματικής σύγκρισης των αρχικών τους περιεχομένων ή ακόμη ευρύτερα των αρχικών σκοπών της κοινωνικής συμβίωσης με τις ενδεχομένως αντίθετες μεταγενέστερες καταστάσεις στις οποίες έχουν περιπέσει τ' αναλυόμενα στοιχεία. Και μιλάμε για καταστάσεις, που αδυνατούν να βρουν την κοινωνική λειτουργικότητά τους και την αξιολογική τους νομιμοποίηση. Στο σημείο λοιπόν αυτό μπορούμε να ορθώσουμε ερωτηματικά, σπλισμένοι μάλιστα με τα πνευματικά εφόδια, που μας δίνει η προσπάθεια για την κατανόηση του καθολικού ιστορικού γίνεσθαι.

Ο άνθρωπος είναι ον αξιοκρατούμενο κι ακριβώς μ' αυτή του την ιδιότητα δημιουργεί πολιτισμό και Ιστορία. Θα ήταν αποκοπή από την πραγματικότητά του να τον αντιμετωπίζουμε ως ειδικό γνωστικό αντικείμενο, που κινείται στο επίπεδο του *sein* χωρίς να εμβαθύνουμε στην ιστορικότητά του. Κι εδώ ακριβώς είναι η αδυναμία του μεγαλύτερου μέρους της αμερικάνικης κοινωνιολογίας, εκείνου δηλαδή που είναι προσκολλημένου στην εμπειρική-θετικιστική παράδοση και παράλληλα υποφέρει από το άγχος της συνεχούς σύγκρισης με τις μεθόδους, τ' αποτελέσματα και τα επιτεύγματα των «*sciences*».

Αντίθετα ας στραφούμε μ' αυτοπεποίθηση στ' «ανοίγματα» και τις προοπτικές, που αφήνει μια κοινωνιολογική σκέψη, όπως εκείνη του C.W. Mills στο γνωστό έργο του με τίτλο «Η Κοινωνιολογική Φαντασία». Και σ' εκείνους τους επιστήμονες ακριβείς, που έχουν την τάση υποτίμησης της σοβαρότητας των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων τολμούμε ν' απευθύνουμε την ερώτηση: «Μήπως δεν πρέπει να πάρουμε σοβαρά κι ολόκληρο τον άνθρωπο –και συνεπώς κι εσάς τους ίδιους ως φορείς επιστημονικών αναζητήσεων–, αφού δεν μπορούμε να τον συνοψίσουμε σε αυξομειούμενες μεταβλητές, που κάθε στιγμή μπορούν επακριβώς να μετρηθούν;». Πόσοι απ' αυτούς μπορούν «με ακρίβεια» να κατανοήσουν την ρήση του μεγάλου ψυχοανατόμου Ρώσου κλασσικού συγγραφέα Ντοστογιέφσκυ: «Ο άνθρωπος είναι ένα μυστήριο. Πρέπει να λύσουμε αυτό το μυστήριο κι αν κάποιος δώσει όλη του την ζωή γι' αυτό ας μη πούμε ότι έχασε τον καιρό του· ασχολούμαι μ' αυτό το μυστήριο γιατί θέλω να είμαι άνθρωπος».

Βέβαια τα όσα είπαμε δεν σημαίνουν παραίτηση από την συνεχή προσπάθεια για διεύρυνση της αιτιώδους επιστημονικής ερμηνείας των κοινωνικών φαινομένων, ακόμη και πέραν από το μικρομεθοδολογικό επίπεδο και εφ' όσον κάτι τέτοιο είναι εφικτό. Η προσπάθεια όμως πρέπει να πλαισιώνεται από μια βαθιά πνευματική συνειδητοποίηση των ειδικών χαρακτηριστικών του ανθρώπου, ως κοινωνικού φαινομένου αλλά και ως αυταξίας, και προπαντός πρέπει να μη ξεκόβει από τους ηθικούς και πνευματικούς προσανατολισμούς της ουμανιστικής παιδείας. Γι' αυτό και στο σημείο αυτό θα συμφωνήσουμε με τον C.P. Snow, όταν επέμενε ότι οι κοινωνικές επιστήμες μπορούν ν' αποτελέσουν την γέφυρα ανάμεσα στην ουμανιστική και την καθαρά επιστημονική-τεχνολογική παράδοση<sup>10</sup>!

Σε κάθε περίπτωση όμως θα πρέπει θετικά να υπογραμμισθεί ότι ο απερχόμενος πρόεδρος Stanley Lieberman στην ομιλία του με τίτλο «Einstein, Renoir, and Griebel: Some Thoughts about Evidence in Sociology» δεν υπήρξε μονόπλευρος απολογητής του άκρατου εμπειρισμού. Αντίθετα προσπάθησε να είναι συμβιβαστικός ανάμεσα στο πνεύμα των εμπειρικών ποσοτικών ερευνών και σ' εκείνο των ποιοτικών, ενώ υποστήριξε ότι η διαμόρφωση μιας οποιασδήποτε επιστημονικής θεωρίας είναι σαφώς κάτι παραπάνω από μια γενίκευση και συστηματο-

ποίηση εμπειρικών παρατηρήσεων. Γι' αυτό και πολύ σωστά ανέφερε ως παράδειγμα την περίπτωση του Αϊνστάϊν, που ήταν ένας από τους μεγαλοφυείς εκείνους θεωρητικούς φυσικούς, που πίστευε ότι η εύρεση νόμων, ακόμη και στον κόσμο των φυσικών φαινομένων, δεν είναι απλά μια διαδικασία που στηρίζεται στην εμπειρική απόδειξη, αλλά πολύ περισσότερο ένα πνευματικό επίτευγμα, στο οποίο συμβάλλει σημαντικά η ίδια η ανθρώπινη επινοητικότητα.

Τελειώνοντας την συνοπτική παρουσίαση των εργασιών της 86ης ετήσιας συνάντησης της Α.Σ.Α., που εγκατέστησε ως νέο πρόεδρο της Ένωσης τον James S. Coleman, από το Πανεπιστήμιο του Σικάγο, θα θέλαμε να καταγράψουμε μια συνολική εντύπωση, που σου δημιουργείται παρακολουθώντας από κοντά τον τρόπο λειτουργίας της πραγματικά εκτεταμένης ακαδημαϊκής κοινωνιολογικής οικογένειας των Η.Π.Α. Υπάρχει ένας εντυπωσιακά υψηλός δείκτης παραγωγής εργασιών, διεξαγωγής ερευνών και ελεύθερης διατύπωσης πολυποίκλων θέσεων και απόψεων, μέσα στα πλαίσια ενός καλά συγκροτημένου ορθολογικού και εξειδικευμένου επιστημονικού συστήματος. Αυτό το ίδιο το σύστημα με τον υψηλό δείκτη παραγωγικότητας είναι η απόδειξη του εκτεταμένου στοιχείου της θεσμοποίησης της κοινωνιολογικής επιστήμης και έρευνας—αλλά μήπως και της ενσωμάτωσής της τελικά σ' ένα κοινωνικό σύστημα, που ακόμη κι αν το αρνηθεί θεωρητικά, δεν μπορεί να το ελέγξει σε πρακτικό επίπεδο κι, ως ένα βαθμό, να συμβάλει στον μετασχηματισμό του;—

Η θεσμοποίηση στην προκειμένη περίπτωση ομοιάζει με τον αμφίπλευρο θεό Ιανό: Είναι μεν θετική για την αρτιότητα των κοινωνιολογικών σπουδών, για την ερευνητική διαδικασία, τις επιστημονικές εξειδικεύσεις και τον επαγγελματικό προσανατολισμό του κοινωνιολόγου, αλλά μπορεί ν' αποδειχθεί ενδεχομένως αρνητική για την διαδικασία της κριτικής αμφισβήτησης και τον αγώνα για ριζοσπαστικό κοινωνικό μετασχηματισμό. Το ουσιαστικό ερώτημα του R. Lynd πρέπει διαρκώς να μας ανησυχεί και να μας προβληματίζει «Knowledge for What?»<sup>11</sup>.

Γι' αυτό και η αγρυπνούσα πνευματική μας συνείδηση οφείλει ν' αφήνει το «παράθυρο της κριτικής θεωρίας πάντα ανοιχτό», πέρα από κάθε έννοια θεσμοποίησης και ενσωμάτωσης.

## Σημειώσεις

1. Η ριζοσπαστικότητα ορισμένων θέσεων των μελών του τομέα πάνω στις σύγχρονες πολιτικές εξελίξεις, φαίνεται και στην αρθρογραφία, που δημοσιεύεται στο Newsletter που εκδίδει. Βλ. Vicente Navarro, «Capitalism Has Not Won», *States and Societies, Newsletter of the A.S.A.'s Section on Political Sociology*, vol. 8, No 2, 1991, σελ. 1-2.

2. Βλ. Sociological Abstracts, Supplement 167, August 1991, Abstracts of Papers Presented at the 86th Annual Meeting of the American Sociological Association, Cincinnati Convention Center, Cincinnati, Ohio, σελ. 70-71.

3. Βλ. Sociological Abstracts, Supplement 167, όπ.π., σελ. 83-84.

4. Βλ. Sociological Abstracts, Supplement 167, όπ.π., σελ. 58.

5. Βλ. Sociological Abstracts, Supplement 167, όπ.π., σελ. 58.

6. Βλ. Sociological Abstracts, Supplement 167, όπ.π., σελ. 56.
7. Βλ. Sociological Abstracts, Supplement 167, όπ.π., σελ. 62.
8. Βλ. Sociological Abstracts, Supplement 167, σελ. 37.
9. Βλ. Sociological Abstracts, Supplement 167, όπ.π., σελ. 45.
10. Βλ. Charles Percy Snow, *The Two Cultures and the Scientific Revolution*, Cambridge, Cambridge University Press, 1959. Gerhard Lenski, «Rethinking Macrosociological Theory», *American Sociological Review*, Vol. 53, No 2, April 1988, σελ. 164-65.
11. Βλ. Robert I. Lynd, *Knowledge for What? The Place of Social Science in American Culture*, Princeton, Princeton University Press, 1939, σελ. 1 και 128.

